

گه‌شتیکی قه‌سیده هه‌مزیه عه‌ره‌بیه‌که‌ی نالی

هادی ریژوان^۱

پروفسوری یاریده‌ده‌ری زمانی و وێژه‌ی عه‌ره‌بی، زانکۆی کوردستان سنه

تاریخ دریافت: ۲۶ فروردین ۱۳۹۸؛ تاریخ پذیرش: ۲۸ تیر ۱۳۹۸؛ صص ۱۷۷-۱۸۷

چکیده

احمد بن محمد حضراوی که معاصر نالی بوده است، در کتاب *نزّهة الفکر* گفته است که ملا خضر افندی نالی در سال هزار و دویست و هشتاد و اندی به مکه آمده و آنجا ساکن شده است. حضراوی یک قصیده‌ی عربی ۱۱۶ بیتی را از نالی که در وصف امیر مکه عبد الله بن عون سروده است به صورت کامل نقل می‌کند. با تأمل در این قصیده، نیز با مقایسه‌ی آن با چند قصیده از دیوان کوردی نالی، می‌توان به معلومات ارزشمندی درباره‌ی سالیان آخر زندگی نالی دست یافت؛ به خصوص که اکنون با کمک اسناد پیدا شده در آرشیو عثمانی می‌دانیم که نالی چه وقت و کجا وفات یافته است. نویسنده‌ی این مقاله که شرحی فارسی هم بر این قصیده نوشته است، برای کشف لایه‌هایی از اوضاع روحی و روانی نالی و زندگی او در غربت، در این قصیده سیری مختصر کرده است. تنها با خواندن این مدح از نالی مشخص می‌شود که شاعر مدتی برای رفتن از مکه دچار تردید شده و خواسته تا به زادگاه خود یا جایی دیگر نقل مکان کند؛ اما در نهایت دلش به ترک حجاز راضی نشده است. هر چند که سالیانی پس از سرودن این قصیده به دلایلی - که در دیوان کوردی او هم رگه‌هایی از آن می‌توان یافت - برگ سفر پوشیده و به استانبول هجرت کرده و همان‌جا وفات کرده است.

کورتە

ئه‌حمه‌دی کورپی موحه‌مه‌دی حه‌زراوی که هاوچه‌رخ‌ی نالی بووه، له کتیبی *نزّهة الفکر* داسی ئه‌وه ده‌کات که «ملا خزری ئه‌فه‌ندی نالی کوردی»، له سالی هزار و دووسه‌د و هه‌شتا و بریکی کۆچیدا چوووه بۆ مه‌ککه و له‌ووێ نیشه‌جی بووه. هه‌روه‌ها ئاماژه به‌وه ده‌کات که نالی له‌و کاته‌دا به ته‌مه‌ن بووه و پله‌ی زانیاریشی ئه‌وه‌نده به‌رز بووه که له کۆری ئه‌میری مه‌ککه‌دا شانی داوه له شانی زانیانی ئه‌و چه‌رخه. حه‌زراوی قه‌سیده‌ییکی عه‌ره‌بی ۱۱۶ به‌یتی له نالی ئه‌هینیت که له ستایشی ئه‌میری مه‌ککه عه‌بدو‌ل‌لای کورپی عه‌وندایه. به تیفکرین و رامان له‌م قه‌سیده‌دا و هه‌روه‌ها به‌راورد‌کردنیکیشی له‌گه‌ل چه‌ند شیعریکی دیوانه کوردیه‌که‌ی نالیدا هه‌ندیک زانیاری به‌نرخمان له باره‌ی سالیانی کۆتایی ژبانی نالییه‌وه بۆ ده‌رده‌که‌وی؛ به‌تایه‌ت که ئیستا به یارمه‌تیی چه‌ند به‌لگه‌نامه‌ی سه‌رده‌می عوسمانی ئه‌زانین که نالی که‌ی و له کوی مردوووه. نووسه‌ری ئه‌م باسه که شه‌ره‌قه‌ییکی فارسیشی له‌م قه‌سیده کردوووه، بۆ وه‌ده‌رخستنی چه‌ند تووێژیک له دۆخی ده‌روونی و ژبانی غه‌ریبانه‌ی نالی، سه‌رنجیکی ئه‌م شیعره دوور و درێژه‌ی نالی ئه‌دات. هه‌ر ته‌نها به خوێندنه‌وه‌ی ئه‌م په‌سنه‌ی نالیدا بۆمان ده‌ر ئه‌که‌ویت که نالی ساته‌وه‌ختیک بۆ به‌جی هه‌یشتنی مه‌ککه دوودل بووه و ئه‌گه‌رچی دلێ که‌لکه‌له‌ی شاره‌زوور و هه‌ندێ شوینی تریشی کردوووه، به‌لام له ئه‌نجامدا دلێ نه‌هاتوووه و لاتنی حیجاز به‌جی به‌یلت. هه‌رچه‌ند که دواپی ته‌نگیان پی هه‌لچنیوه و وه‌کوو له دیوانه کوردیه‌که‌شدا بۆمان دیاری ئه‌دات، مه‌ککه‌ی به‌جی هه‌یشتوووه و ئه‌سته‌مبول گرساوه‌ته‌وه و هه‌ر له‌ویش کۆچی دواپی کردوووه.

وشه سه‌ره‌کییه‌کان: شیعری کلاسیک، نالی،

هه‌مزیه‌ی عه‌ره‌بی، مه‌ککه

واژگان کلیدی: شعر کلاسیک کوردی، نالی،

همزیه‌ی عربی، مکه

۱- پیشه‌کی

ئه‌حمه‌دی کوری محمه‌دی حه‌زراوی مه‌ککی هاشمی له کتییی نزهة الفکر فیما مضی من الحوادث والعبر فی تراجم رجال القرن الثاني عشر والثالث عشردا که به‌شیککی له سالی ۱۹۹۶ی زایینیدا له چاپ دراوه و باسی زانایان و ئه‌دیباانی هاوچه‌رخیی نووسه‌ری تیدا کراوه، له به‌سه‌رهاتی ژماره‌ی ۱۳۹دا له ژیر ناوینشانی الشیخ خضر أفندی نالی الکریدیدا دواى ناساندنیکی کورتی نالی، قه‌سیده‌یه‌کی عه‌ره‌بی ۱۱۶ به‌یتی نالی هیناوه که له په‌سنی ئه‌میری مه‌ککه، عه‌بدو‌للا پاشای کوری عه‌وندایه. حه‌زراوی که وادیاره خوئی نالی دیبوه، پیناسه‌ی به‌م جوّره ده‌کات:

له عیراق له شاری شاره‌زوور له دایک بوو؛ دوايي ده‌ستی کرده خویندن و له ئه‌ده‌ب و زباندایه به‌پله‌ی ته‌واو گه‌بشت. نالی سالی هه‌زار و دووسه‌د و هه‌شتاد و هه‌ندیک هاتووته مه‌ککه‌وه و له لایه‌ن زانایانی ئه‌م شاره‌وه ریژی لی گیراوه؛ په‌سنی ئه‌میری مه‌ککه‌ی وتوووه و له کوری ئه‌ودا له‌گه‌ل شیخ محمه‌د مه‌حموودی شه‌نقیتی وت و ویژی زانستی زوری کردوووه و جاری وه‌ها هه‌بووه قسه و باس و کیشه‌یان له سه‌ر وشه‌یه‌ک دریژی خایاندوووه. نالی شاره‌زاییه‌کی ته‌واوی له سه‌ر ره‌گه‌ز و وت و ویژ و شیعی عه‌ره‌ب هه‌یه و پیاویکی گه‌وره و زانایه و به‌لام شکاوه‌ته‌وه و پیریکی جوان سیمای نه‌خشانوووه و قه‌در و نیوی ونه و نه‌ناسراوه. (الحضراوی، ۱۹۹۶: ۳۵۷)

ئه‌م پیناسه‌ کورته، چه‌ند زانیارییه‌کی گرنگمان پیده‌به‌خشن؛ له وانه: نالی چه‌ند سال دواى سالی ۱۲۸۰ی کوچی مانگی له مه‌ککه‌ بووه که ئیستا به‌هوی چه‌ند به‌لگه‌نامه‌ی عوسمانییه‌وه ئه‌زانین چه‌ند سال دوايي له ئه‌سته‌نبول گیرساوه‌ته‌وه و هه‌ر له‌ویش کوچی دوايي کردوووه (خوشناو، ۲۰۱۷: ۴۲-۴۳). هه‌روه‌ها ئه‌م پیناسه‌ی حه‌زراوی، له‌گه‌ل بوچوونه‌که‌ی مه‌سه‌عوود محمه‌دیشدا یه‌ک ئه‌گرنه‌وه که له‌وانه‌یه‌ نالی سالی ۱۲۸۹ یان سه‌ره‌تای سالی ۱۲۹۰ی کوچی مانگی مه‌ککه‌ی به‌جی هیشتییت؛ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که مه‌لا عه‌بدو‌للائی جه‌لی باپیری مه‌سه‌عوود محمه‌د گیراویه‌ته‌وه که نالی له سالی ۱۲۸۸ یان ۱۲۸۹دا له مه‌ککه‌ دیبوه و له‌و کانه‌دا زورییش پیر بووه (محمه‌د، ۲۰۱۰: ۳۱-۳۲).

هه‌روه‌ها ئه‌م کورته باسه‌ی حه‌زراوی، پیمان ده‌لێت که نالی پله و پایه‌یه‌کی به‌رزی له نیوان زانایان و ئه‌دیباانی حیجازدا هه‌بووه و ته‌نانه‌ت وه‌کوو شاعیریکی گه‌وره‌ش ناسراوه؛ ژیاانی پیغه‌مبه‌ر (د.خ) و خوله‌فای به‌هه‌لبه‌ستیکی جوان نووسیوه (الحضراوی، ۱۹۹۶: ۳۵۷) و شیعی عه‌ره‌بی نالی له ئاستیکدا بووه که ئه‌م حه‌زراوییه‌ قه‌سیده‌یه‌کی ئه‌وی به‌ته‌واوی له کتیبه‌که‌یدا هیناوه. لیره‌دا نووسه‌ر نایه‌ویت هه‌موو ئه‌و قسانه‌ی که له باره‌ی ژیاان و به‌سه‌رهاتی نالییه‌وه نووسراون و ئه‌و زانیارییه‌ی که به‌لگه‌نامه‌کانی عوسمانی ئه‌یبه‌خشن و هیمن عومه‌ر خوشناو له

كتيبي نالي له به لگه نامه كاني عوسمانيدا باسي له سهر كردوون، دووپات بکاته وه و تهنها مه به ستي ئه وه يه له ربي ناواخني خودي قهسيده عه ره بيبه كه نالي نالييه وه جاريكي تر بروانيته سالاني كوتايي ژياني نالي له حيجاز و هوئي به جي هيشتنی مه ككه و كوچي بو ئه سته نبول. نووسه ر پي وايه خو پندنه وه يه كي قوولي ئه م پارچه شي عه ره بيبه كونجيكی تاریکی ژياني نالي مان بو روون ده كاته وه.

۲- بووني ژنيك له قهسيده كه دا

به پي به لگه نامه كاني ئه رشيفخانه ي عوسماني، نالي هاوسه ريكی به نيوي "زه ينه ب" هه بووه كه پينج سال داوي كوچي داوي نالي داواي وه رگرتني مووچه كه ئه وي كردووه له به ريوه به رايه تي گه نجينه ي مه ككه ي موكه رره مه ي سهر به ويلايه تي حيجاز و ئه م داواكاريبه به رز ده كرپته وه بو وه زارتي دارايي ئه سته نبول (خوشناو، ۲۰۱۷: ۳۰). له راستيدا ئه مه زانياريبه كي زور گرینگه كه ئه مه نه زانراوه و تهنانه ت به پي ديوانه كورديبه كه ي نالي نازانين ثايا نالي (حه بيبه) ي خواستووه يان نه؟ يا وه كوو عه لئه ددين سه جادي وتوويه «ئايشه» ناويك له ژياني خوشه ويستي ناليدا هه بووه يان نه؟ (بروانه: پيشه كي ديواني نالي، ۱۳۹۲: ۳۱-۳۶؛ سه جادي، ۱۳۹۵: ۲۴۴-۲۴۵).

به لام نالي هه ره له سه ره تاي قهسيده عه ره بيبه كهيدا باسي ژنيكي بيقراري مالي غه ريبی و سه راي گوشه گيري خوي ده كات كه تهنگي پي هه لچنييوه و زياد له تواناي نالي داواي لي كردووه و په لپي لي گرتووه و زوري بو هيناوه؛ هه ره دوو پي كردووه ته كه وشيك و پيره پياويكي دلشكاوي وروژاندووه و دونياي فه ريباي له بهر چاو تيفتيفه داوه و بيري قيامه تي له ميشك سرپوه ته وه:

ثقلتني بحمل ما فوق طوقی	من أشق الأعباء والإعیاء
أزعجتني مزعاج سكنی انزواء	ودعتني إلى مخاض الفناء
قصرنتني على إطالة نشر	انطوت عنه جبتی ووحائی
وأطالت في سحب ذیلی على ما	قصرت عنه جبتی وردائی
قدمتني و أقدمتني و أقلت	فی فؤادی دواعی الادعاء
أذهلتني بزهره العاجل الفا	نی عن الأجل القريب النائی

(الحضراوی، ۱۹۹۶: ۳۵۸)

وشه ي «مزعاج» له به يتي يه كه مي قهسيده كه دا راسته وخو ئه وه مان پي ده ليت كه نالي باسي ژنيك ئه كات و ئه م ژنه ئوقره ي له خوي و له ناليش سه ندووه و جي پي ليژ كردووه. له

فه رههنگه كاندا «مزجاج» به «المرأة التي لا تستقر في مكان» يانی ژنیک که له شوینیکدا ئۆقره نه گریت و نه مینیتتهوه مانا لیدراوه تهوه (ابن منظور، ۲۰۰۰، الفیروز آبادی، ۲۰۱۰: زعج). به پیتی چهند بهیتی تری ئەم قهسیده ئەو ژنه دلی هیممه تی نالی له مه ککه هه لکه ندووه و هه لینیاو هه به ده ریا و بیاباندا به ره و شوینی نادیار وه پتی که ویت؛ تاویک رپی به غدای لی خوش کردووه و ساتیک رۆم و شام و هه لیه بی له لا شیرین کردووه و چه لیک هه وای شاری شاره زووری خستۆته سهر!

زحزحت همة التهامی عن غو ر إلى التیه أو إلى التیهاء
 زورت زورة إلى الزوراء أو إلى الروم أو إلى الشهباء
 أو إلى شهرزر مسقط رأسی موطن العلو موطیء الآباء
 (الحضراوی، ۱۹۹۶: ۳۵۸-۳۵۹)

به پیتی ئەم بهیتانه و چهند بهیتی تریش، دوور نیه ئەو (زهینه ب خاتوون) هه به لگه نامه کانی عوسمانی که داوای مووچه که ی نالی له پاش مه رگی کردووه، ئەم (مزجاج) هه بیت و به هه ره هویه ک بوویت هانه هانه ی نالی دایت مه ککه به جی بهیلت و پیلای ریگای ئەسته نبول له پی بکات؛ جا هاوسه ری نالی لهم سه فه ره دا هاوسه فه ریشی بوویت یا له مه ککه ماییتتهوه، ئەوه باسیکی تره. هه رچهند به شیواز و رواله تی قهسیده که دا وه ها ده رده که ویت له گه لی چوو بیت؛ ئەنا بۆچی ئەو هه مووه بیانوی پی ئە گریت و وه سواسه ی ده خاته دلّه وه؟! دووریش نییه دوا ی کۆچی دوا یی نالی، زهینه ب خاتوون گه رابیتتهوه بۆ حیجاز و دوا ی پینج سال داوای به راتی نالی کردییت. نالی به پیتی ئەم قهسیده یه له ئەنجامدا مل بۆ هاوژینی ئالۆزی دانانه ویتیت و بۆ بریاری کۆتایی په نا ئەباته بهر دلی تهنگ به لام روونی خو ی و ئەمجاره خو ی له کۆچی نابه دلی رزگار ئە کات:

ملت عن زورها و ذاكرت قلبا فی سویدائته ذكاء الذكاء
 (۳۵۹)

۳- ژیانیکی تال

ئهمه ی که بۆچی نالی له چوون و نه چووندا دوو دل بووه، یان بۆچی هاوسه ره که ی به و جو ره تیی هه لپیچاوه و هه لینیاو هه مه ککه به جی بهیلت، پرسیاریکه که به ورد بوونه وه لهم قهسیده عه ره بییه دا له وانیه چهند وه لامیکی بۆ بدۆزینه وه. نالی له چهند شوینی ئەم پارچه شیعه ره

عه ره بییه خویدا ناماژه به به دحالی و شپرزهی خوی ده کات؛ له شویتیکدا به درکه ناماژه به کورتیی جبه و یدای خوی ده کات:

وأطالت فی سحب ذیلی علی ما قصرت عنه جتی و ردائی
(۳۵۸)

له شویتیک تدا ترسی ئه وه ی لی ده نیشیت که نه کا باق و بریقی دونیای فانی هه لی بخله تینیت و له سه رای باقی خافلی بکات:

أدهلتنی بزهره العاجل الفا نی عن الأجل القریب النائی
(۳۵۸)

دیاره ئه مه ئه توانیت ئه و مانا ببه خشیت که نالی ژینیک خۆشی نه بووه و مه ترسی ئه وه هه بووه که لایه ک له دنیا بکاته وه و هه ولتیک بو خلستن له و تالییه بدات. له شویتیک تدا به دحالی و شرولی و رووتیی زه قتر ده بیته وه:

أو حیاء من الرثاءة و العری و هذان خلعة الغرباء
(۳۵۹)

هه لیره دا نالی خوی به نامو داده نیت و ژینیک ناله بار ئه کا به به ری ئه م غوربه ته ی خویدا. لایه نیک تری ئه م ژینه تاله ی نالی، به هوی هه ندیک له زانایانی ده و روبه ری ئه میری مه که پیک هاتوو هه که نالی به سه فیح و جلف و سه سه ری و نه زان ناویان لی ئه بات و به دل ره ق و دوو روویان ئه زانیت. که سانیک که به نالی شکاوه ی گوشه نشینه وه (هه مان سه رچاوه: ۳۵۷) نه وه ستاون و له رووی زانا گه و ره پیشینه کانیشدا و یستاون:

إن تکن مجاور العصر حقا لا تسل عن فضائل القدماء
(۳۶۳)

نالی جه ده ل و شه ره قسه ی نیوان زانایانی به لاهه خۆش نیه و ته نانه ت حازریشه خوی له پله ی زانایان بینیتته خواره وه:

إن یجادلك عالم فتجاهل و تنزل عن رتبة العلماء
أو یعاتبك جاهل قل سلاما تنج و اغضض عن عورة الجهلاء
لو یثقاسیک قلب قاس کصخر لن ولاینه واجر جرى الماء
(۳۶۳)

محমে مد مه‌حمودی شه‌نقیتی که حه‌زراوی له پیشه‌کیه‌که‌ی خۆیدا ناوی لی ئەبات و ئەلیت که له کۆری ئەمیری مه‌که‌دا باسی دوور و درێژی له‌گه‌ل نالی کردوو، زۆر متمانه‌ی به‌ خۆ هه‌بووه و ته‌نانه‌ت به‌ کتێبه‌که‌یدا ده‌ر ده‌که‌وێت که ئەبی زۆر له‌ خۆ‌بایی و خۆ‌به‌زل زان بووبیت. شه‌نقیتی له‌ کتیبی *الحماسة السنية الكاملة المزينة في الرحلة العلمية الشنقيطية التركزية* دا به‌ درێژی باسی هه‌ندی‌ک له‌ بۆچوونه‌ زمانی و سه‌رفیه‌کانی خۆی ئەکات و ئەچی به‌ گزی پیشینیاندا (الشنقيطي، ۱۳۱۹، القسم الأول: ۱۱-۱۴). له‌م کتێبه‌دا شه‌نقیتی به‌ توندی به‌رانه‌ری سه‌ید ئەحمه‌دی به‌رزه‌نجی که‌ هاوچه‌رخ‌ی بووه‌ ئەوه‌ستیت و به‌ ناخۆشی هه‌جوی ده‌کات (هه‌مان سه‌رچاوه‌، القسم الثاني: ۲-۱۶ و ۷۴-۷۹). هه‌ر به‌م بۆنه‌وه‌ شه‌نقیتی ناوی هه‌ندی‌کی تر له‌ زانایانی کوردی نیشه‌ته‌جیی حه‌جاز ده‌بات؛ به‌لام له‌ هه‌چ شوینیکدا ناوی نالی نه‌هه‌ناوه‌! ئەم ناو نه‌هه‌ناوه‌ ئەتوانیت دوو هۆی هه‌بیت؛ یه‌ک: کیشه‌ی نیوان نالی و شه‌نقیتی نه‌گه‌شته‌وه‌ته‌ ئاستی دژایه‌تی و رقه‌به‌ری، دوو: نالی په‌له‌ و پایه‌ی زانستی زۆر به‌رز بووه‌ و شه‌نقیتی نه‌یوستوووه‌ ناوی به‌هینیت!

سه‌ره‌رای ئەوه‌ که‌ کتیبی حه‌ماسه‌ پیناسه‌یه‌کی باشه‌ بۆ شه‌نقیتی، شتی تریشمان له‌ ده‌ستدایه‌ که‌ ئەو باره‌ ده‌روونییه‌ی شه‌نقیتیمان بۆ پشته‌راست ده‌کاته‌وه‌؛ یه‌که‌م ئەوه‌ی که‌ جیا له‌ حه‌زراوی هه‌ندی‌کی تریش وتووایه‌ که‌ ئەمیری مه‌که‌که‌ به‌رده‌وام شه‌نقیتی و زانایانی دیکه‌ی مه‌که‌که‌ی داوه‌ به‌ گزی یه‌کترا و دژایه‌تیه‌کی زۆری له‌ نیوانیاندا ساز کردوو (الزركلي، ۲۰۰۲، ج ۷: ۸۹-۹۰)، دوو ئەوه‌ی که‌ کاتیک شه‌نقیتی له‌ میسر کۆچی دوایی ده‌کات، شاعیریکی هاوچه‌رخ‌ی به‌ نیوی کامیل چهند به‌یتیک له‌ گوڤاریکدا بلاو ده‌کاته‌وه‌ که‌ به‌یتی یه‌که‌میان ئەمه‌یه‌:

مات الإمام التركزی و انقضی و بموته مات السباب و الشغب
(الشنقيطي، ۱۹۸۹: ۳۹۷)

یانی: ئیمامی تورکوزی مرد و ته‌واو بوو و به‌ مردنی جنیو و ئالۆزیش دوایی پێ هات!

دوور نیه‌ ئەو به‌یتانه‌ی نالی که‌ باسی ناله‌باری و ئالۆزی و دوو رووبی ئەکه‌ن، ئاماژه‌ک بن به‌م زانا مووریتانییه‌ی کۆری ئەمیری مه‌که‌که‌.

۴- که‌سایه‌تی نالی له‌م قه‌سیده‌دا

هه‌چ زیده‌ره‌ویمان نه‌کردوووه‌ ئەگه‌ر بلیین ئەم قه‌سیده‌ عه‌ره‌بیه‌ ئاوینه‌یه‌کی ساف و بیگه‌رده‌ که‌ که‌سایه‌تی نالی به‌ جوانی تیییدا ده‌رده‌که‌وێت. نالی ئەگه‌رچی ژیانیکی دژوار ئەباته‌ سه‌ر و

گوشاریکی دهروونی زۆری له سه ره، به لام خۆی بیقه رار ناکات و خه می ئه و ره نکه له ژیان ناخوات و له پێی راست لانا دات:

لا تململ و لا تمل عن قوام ال وسط العادل القويم السواء
(۳۶۳)

نالی جیا له وهی که به رده وام بۆ هاومال و هاوشانی خۆی نه رم و نیانه و له هه موو بار و دۆخیکدا ئه ساچینیت، به لام له دلوه پیاوی ماستاکه ر و ده مار گرژی به لاهه خراپه و دانووی له گهل ملهوران و ریاکاران و بێ به ئینان ناکوئی و ئه وه ندهی رق له درۆزن و دوو روو و مونا فیکه که ته نانه ت ئاهه نگ و رواله تی چه ند به یتیکی به ته واوی ئه گو پیت و خوینهر هه ر به ها تو چوو ی وشه کان و به رزی و نزمی و که له که بوونی ئاهه نگه کانداهه ست به و ئیش و ئازاره ده کات که له ناخی شاعیردا چل ئه دات:

لا تثق فی المداهنات بتذي نف س و إن كان أقرب الأقرباء
عش و فیا موفیا و حفیا و خفیا عن الریا و الریاء
فی المفاضات کن ألیفا ألیا لا تماذق فی الأنف أو فی الإباء
ودع المذق للمتاذق و اشرب لبنا سائغا كشهد الشفاء
فتخلص عن الأذى و تخلص عن تقاضاء خلطة الخلطاء
کتل جون ذی جمع ضدین لونا یتراءى كالغور و الحرباء
عادل عادل حمیم حمیم یتحوی کحیة رقطاء
(۳۶۴)

لیره دا شاعیر دهنگی به رزه و بانگه وازی به رزه ده ماخی و سه ر به رزی و ئاشتی ده کات و پیاوی دل ساف و بێ غهل و غه شی ئه ویت. نالی خۆی پیش هه موو که سیک ئه چی به دم بانگه وازه که یه وه و وه فای خۆی ئه نوینیت به رانه ر ئه میری مه ککه عه بدولای کوری محه مه دی کوری عه ون که به پێی به لگه کان باشتین و دادگه رترین ئه میری مه ککه بووه (العبید: ۱۰۲). له وانیه هه ر وه فا و پیزانینی به رانه ر چاکه ی ئه م ئه میره بوو بیته هۆی ئه وه ی که نالی ئه م جاره خۆراگر بیت و حیجاز به جی نه هیلیت؛ یان بلین ئه مه ش هۆیه کی تره له پالی ئه وه هه موو عیشق و سۆزه ی نالیدا که بۆ مه ککه و مه دینه بوو یه تی و قه ت حازر نه بووه درک و دالیشی به گۆل و گۆلزاری رۆم و عه جه م و ته نانه ت که ش و هه وا ی خۆشی شاره زووری زیدی خۆی بگۆر پته وه. له لایه که وه مالی خودایه که وه حیی تیدا ها تو وه ته خواره وه و شوینی میعراجی پیغه مبه ره که به ته تی (د.خ):

فی بناء مثابة لبرایا و مطاف إجابة للدعاء
(الشنقيطي، ۱۹۸۹: ۳۶۹)

له لایه کی تره وه، کوری عهون له مه ککه ئه میره که له ره گه زی کچی پیغه مبه ره و هه موو ئا کارینکی
جوانه؛ راستگۆ و دادگهر و دلۆفانه و خاوه نی هه موو خده و خووی خه لیفانه:

و إلی ظلّه الظلیل ابن عون سبط أسباط آخر الخلفاء
جامعا خلقهم بأجمل وجه حسن ذکرهم بلطف الأداء
صدقه صدق الأصدقاء عدله عدل أعدل الرحماء
(۳۶۹)

له راستیدا چی ره وشتی جوانه نالی له ئه میری مه ککه دا ئه بیینیت و به دریزی له په سنی ئه ودا
ده دویت (۳۶۹-۳۶۵). نالی ئه جار هه توان و مه له می برینی خۆی دۆزیوه ته وه و به ئاسانی
له م و لاته که هه م پیروژه و هه م کوری عهون ئاوه دانی کردووه ته وه دل نابریت.

۵- به ئیزنی خودا

به تیفکرین له م قه سیده عه ره بییه ی نالی و به لگه نامه کانی عوسمانی و به راوردیکیان له گه ل
چهند پارچه شیعی دیوانه کوردییه که ی، بۆمان ده رئه که وی که پارچه شیعی «وهی که روو
زه ردی مه دینه» (نالی، ۱۳۹۲: ۳۰۹) به ره می سه فه ری کۆتایی نالییه له مه ککه وه به ره و
ئسته نبوول. به پیچه وانیه ی بۆچوونه که ی مامۆستا مه لا که ریم که وتوو یه تی: نالی ئه م پارچه
شیعری له سه ره تای به جی هیشتنی کوردستان و گوری بیر کردنه وه و سۆزدا وتوو و پارچه
شیعی «ئه ی تازه جه وان» ی له سه فه ریکی سه رده می پیریدا داناوه (۳۰۹)، وا ده ر ئه که ویت که
ئه م پارچه شیعی «وهی که روو زه ردی مه دینه» دوا ی هه مزیه عه ره بییه که وتبیت. دیار نیه چ
بار و دۆخیک بووه ته هۆی ئه وه که نالی به سه ر ئه و هه موو سۆزه دا که له قه سیده عه ره بییه که دا
به رانه ر به مه ککه و مه دینه ئینوینیت و به سه ر ئه و هه موو خۆش حالیه ی که له نزیکایه تی ئه میری
مه ککه هه سستی پی ده کات، خۆی به ده رکراو و ده ره ده ر بزانییت و به روو زه ردی و روو سیاهی
مه ککه و مه دینه، ری ئه ئسته نبوول بگریته به ر:

وهی که روو زه ردی مه دینه و روو سیاهی مه ککه خۆم ده رکراو و ده ره ده ر یا ره ب ده خیلی عه فوی تۆم
(۳۱۰)

نازانم بۆ چی ئه م پارچه شیعی نابی نیشانه ی پیری تیدا بییت و نزیکایه تی پارچه شیعی «ئه ی تازه
جه وان» بکه ویت؟! له حالیکدا نالی خۆی هاوار ده کات چاوم کز بووه:

که‌عه ئیشراقی وه‌کوو خورشیده من‌چاوم زه‌عیف لیم‌بووه رۆشن که‌بوعدی قوربه‌قوربی بو‌عه‌ه بۆم
(۳۱۰)

یان‌خۆی به‌وشتی سێ‌پهل‌شکاو‌دائه‌نیت که‌داکه‌وتوووه و‌کاریکی‌پێ‌ناکریت و‌بێ‌حه‌ج و‌
عومره‌ماوه‌ته‌وه:

تا‌به‌که‌ی وه‌ک‌راوییه و‌وه‌ک‌سانیه‌ی سێ‌پهل‌شکاو بێ‌ته‌واف و‌سه‌عی و‌عومره‌هه‌ر‌بخه‌وم و‌هه‌ر‌بخۆم
(۳۱۲)

نالی‌دوای‌ئهو‌هه‌موو‌لی‌بورده‌یی و‌دان‌به‌خۆدا‌گرتنه‌گه‌یشته‌وه‌ته‌ئو‌ئهنج‌مه‌که: «بۆ‌جی‌واری
حه‌ق‌له‌هه‌ر‌جێ‌سیدقی‌نییه‌ت‌کافییه» (۳۱۱). که‌وابێ، من‌نابێ‌خۆم‌به‌مه‌ریزی‌ئهو‌انه‌ی
که‌فیری‌خۆه‌له‌واسین و‌سوالن و‌ناچارن‌مووچه‌خۆری‌ئهم و‌ئو‌بن: «عامیل و‌ناچار و‌مه‌عزور
ئهر‌بلین‌هه‌ر‌بینه‌بۆم» (۳۱۳). دوور‌نیه‌مه‌به‌ستی‌نالی‌له‌"سال‌حان"‌ئهمیری‌مه‌ککه‌بووبیت
که‌نالی‌هه‌ر‌به‌چاکی‌زانیوه‌و‌به‌لام‌له‌کو‌تاییدا‌نیه‌تیوانیوه‌له‌به‌ر‌هه‌ندی‌هۆی‌نادیار‌له‌خزمه‌تیدا
بمینیته‌وه‌و‌خۆی‌کردوو‌به‌خۆشه‌چینی‌دانه‌یی‌خهرمانی‌رۆم:

لابده‌نالی‌له‌ئهنباری‌جیرایه‌ی‌سال‌حان گه‌رچی‌بیه‌خۆشه‌چینی‌دانه‌یی‌خهرمانی‌رۆم
(۳۱۴)

به‌پێچه‌وانه‌ی‌ئهو‌هی‌که‌له‌شه‌رحی‌دیوانه‌که‌دا‌په‌سه‌ند‌کراوه، «لا‌بده»، له‌«لامه‌ده»‌باشتره‌و
له‌وه‌ناچیت‌نالی‌ئهم‌جاره‌په‌شیمان‌بووبیتته‌وه‌و‌ئیتستاش‌ئهنانین‌چهند‌سال‌دوای‌ئهم‌سه‌فه‌ره
له‌ئسته‌نبوول‌کوچی‌دوایی‌کردوو‌ه.

۶- ئهنجام

ئهم‌قه‌سیده‌عه‌ره‌بیه‌ی‌نالی‌جیا‌له‌وه‌ی‌که‌حالی‌ده‌روونی‌و‌رۆحی‌نالیمان‌به‌باشی‌بۆ‌روون
ده‌کاته‌وه، تیشکیش‌ئه‌خاته‌سه‌ر‌بار و‌دۆخی‌ئو‌رۆژه‌ی‌مه‌ککه‌و‌هه‌لسوو‌که‌وتی‌زانایانی‌ئهو
سه‌رده‌مه‌و‌کیشه‌و‌ململانی‌جیا‌جیا‌کانی‌نیوانیان. له‌لایه‌کی‌تره‌وه‌پیمان‌ده‌لێت‌که‌نالی
هاوسه‌ریکی‌هه‌بووه‌که‌بۆ‌به‌جێ‌هیشتنی‌مه‌ککه‌و‌حیجاز‌زۆری‌بۆی‌هیناوه‌و‌داوای‌لێ‌کردوو‌ه
ملی‌رێ‌بگریت‌و‌بچیت. به‌زۆر‌به‌یتدا‌ده‌ر‌ده‌که‌و‌یت‌شوینیکی‌تایه‌تی‌مه‌به‌ست‌نه‌بووه‌و‌به‌هۆ
یان‌چهند‌هۆیه‌که‌وه‌ته‌نها‌ویستوو‌به‌تی‌له‌مه‌ککه‌نهمینیت. هه‌ر‌چهند‌دوور‌نیه‌دوو‌له‌وه‌هۆبانه
باری‌ناله‌باری‌ژیانی‌نالی‌و‌ره‌وشتی‌ناپیاوانه‌ی‌هه‌ندی‌ک‌له‌نزیکان‌و‌زانایانی‌ده‌رباری‌ئهمیری
مه‌ککه‌بن. هه‌روه‌ها‌زۆر‌رێ‌تیده‌چیت‌ئهو‌ژنه‌بیقه‌راهی‌قه‌سیده‌که‌ی‌نالی، هه‌مان‌زه‌ینه‌ب
خاتوون‌هاوسه‌ری‌نالی‌بیت‌که‌پینج‌سال‌دوای‌کوچی‌دوایی‌شاعیر‌داوای‌مووچه‌که‌ی‌له

حکومەتی عوسمانی دە کات و بە لگە نامە کانی ئیستا لە دەستدان. بە پێی ناوەرۆکی ئەم قەویدە ئەشتوانین بۆچوونی ترمەن بە رانبەر بە هەندیک لە پارچە شیعەرە کوردییە کانی نالی ببیت، بە تاییبەت ئەو پارچە شیعەرە کە ئاشکرا تییدا «ئیزی دەرچوون لە بەیتوللا» وەر دە گریت.

سه رچاوه کان

کوردی:

خۆشناو، هیمن عومەر (۲۰۱۷). نالی له به لگه نامه کانی عوسمانیدا چهند زانیارییه کی تازه. سۆران: زانکۆی سۆران.

سه جادی، عه لاته دین (۱۳۹۵). مێژووێ ته ده بی کوردی. سنه: بلاوکه ره وه ی کوردستان، چاپی دووهم.

محهمه د، مه سهوود (۲۰۱۰). چه پکیک له گۆلزاری نالی. هه ولییر: ئاراس، چاپی سیههم.

نالی، مه لا خدری ته حمه دی شاهه یسی میکایلی (۱۳۹۲). دیوانی نالی. لیکۆلینه وه و لیکدانه وه ی مه لا عه بدولکه ریمی موده رپریس و فاتیح عه بدولکه ریم. سنه: بلاوکه ره وه ی کوردستان، چاپی نوههم.

عه ره بی:

ابن منظور، أبو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم (۲۰۰۰). لسان العرب. بیروت: دار صادر. الحضراوي، أحمد بن محمد (۱۹۹۶). نزهة الفكر فيما مضى من الحوادث و العبر في تراجم رجال القرن الثاني عشر والثالث عشر. قطعة منه. القسم الأول. دمشق: منشورات وزارة الثقافة السورية.

الزرکلی، خیرالدین (۲۰۰۲). الأعلام. بیروت: دارالعلم للملایین، ط ۵.

الشنقیطی، أحمد بن أمین (۱۹۸۹). الوسیط فی تراجم أدباء شنقیط. مصر: مطبعة المدنی، ط ۴.

الشنقیطی، محمد محمود بن التلامید التکرزی (۱۳۱۹). الحماسة السنیة الكاملة المزیه فی الرحلة العلمیة الشنقیطیة التکرزیة. مصر: مطبعة الموسوعات.

الفیروز آبادی، مجد الدین محمد بن یعقوب (۲۰۱۰). القاموس المحیط. بیروت: دارالکتب العربی.